

مقدمه علامه محمد قزوینی بر عکس نسخه «الابنية عن حقایق الادویة»

علامه محمد قزوینی بنا به پیشنهاد حضوری و شفاهی تیمورتاش در پاریس (۱۳۰۷ش) قرار شد از تعدادی از نسخه‌های خطی مهم فارسی و عربی موجود در کتابخانه‌های اروپا عکس تهیه کنند. او هم پذیرفت تا در وقت مراجعت به ایران مبلغ یکصد هزار فرانک (در سال ۱۳۰۷ش) از طرف دولت ایران و از طریق سفارت ایران در پاریس (سفیر وقت: حسین علاء) در اختیار حضرت علامه قرار دهد تا این کار به نحو مطلوب عملی گردد. همچنین توافق شد تا اختیار تمام کتاب‌ها به لحاظ کمی و کیفی بر عهده علامه قزوینی قرار گیرد. ایشان هم با شناخت و دانش وسیعی که نسبت به نسخه‌های نادرالوجود و منحصر به فرد موجود در کتابخانه‌های اروپا داشتند، و نیز با توجه به امکانات و ارتباطات آن زمان، توانستند نوزده نسخه مهم فارسی و عربی را انتخاب و با دقت و دلسوزی و مراقبت تمام از آنها عکس تهیه کنند و سپس آنها را همراه با گزارشی مفصل و دقیق در ۳۰ آبان ۱۳۱۰ به تهران ارسال کردند.

- مرحوم قزوینی در چند جا به مناسبت به نسخه الابنیه اشاره کرده‌اند که اهم موارد چاپ شده آنها عبارتند از:
- (۱) [بی تاریخ] [فوایدی از کتاب الابنیه عن حقایق الادویة]. یادداشت‌های قزوینی. به کوشش ایرج افشار (تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۵۴)، ۱۰: ۱۰۰-۱۰۴.
  - (۲) ۱۳۳۷ق = ۱۲۹۷ش «راجع به مقاله رسم الخط». بیست مقاله. به کوشش ابراهیم پورداود (بمبئی، ۱۹۲۸)، ۱: ۲۴-۲۵: ۲۵. (نامه از برلین خطاب به مدیر روزنامه کاوه).
  - (۳) ۱۳۴۱ق = ۱۳۰۱ش «قدیمترین کتاب در زبان فارسی حالیه». بیست مقاله. به کوشش ابراهیم پورداود (بمبئی، ۱۹۲۸)، ۱: ۴۸-۵۴: ۵۰-۵۳. (نامه از پاریس خطاب به مدیر مجله ایران شهر).
  - (۴) ۱۳۰۹-۲۶ آبان «کتاب الابنیه عن حقایق الادویة». بیست مقاله. به اهتمام عباس اقبال (تهران: مطبعة مجلس، ۱۳۱۳)، ۲: ۲۰۲-۲۰۴. (مرحوم عباس اقبال در زیرنویس مقاله نوشته‌اند: نقل از مکتوبی که حضرت استادی بتاریخ ۲۶ آبانماه ۱۳۰۹ بناشر این مقالات نوشته‌اند).
  - (۵) ۱۳۰۹-۲۶ آبان «اسناد و مکاتبات علامه محمد قزوینی...». به کوشش علی بهرامیان، نادر مطلبی کاشانی. نامه بهارستان، س ۵ (۱۳۸۳)، دفتر ۹/۱۰: ۱۶۵.
  - (۶) ۱۳۱۰-۳ آبان بر ابتدای نسخه عکسی به سفارش وزارت فرهنگ (همین مقاله).
  - (۷) ۱۳۱۰-۳۰ آبان «راپرت و صورت حساب برای استنساخ و عکس نسخ خطی». محمد قزوینی. به کوشش اکرم مسعودی، نادر مطلبی کاشانی. نامه بهارستان، س ۴ (۱۳۸۲)، دفتر ۷/۸: ۲۲۵-۲۵۹: ۲۳۶، ۲۲۴ (و جاهای مختلف).
- اصل دستنویس مرحوم قزوینی، در میان اوراق شادروان دکتر مهدی بیانی قرار داشت و دکتر بیانی این معرفی را جز سه چهار سطر پایانی آن، در کتاب نمونه سخن فارسی (نثر قرن چهارم و پنجم) (تهران، ۱۳۱۷) در ابتدای بخش معرفی نثر ابومنصور هروی و کتاب الابنیه آورده‌اند (ص ۱۰۱)؛ و در پانویس این مطلب را نوشته‌اند: «عین مقدمه‌ای که استاد بزرگوار آقای قزوینی به خط خود به نسخه عکسی کتاب الابنیه متعلق به کتابخانه ملی تهران افزوده‌اند اینجا می‌نگارد تا هم ناچیز نگاشته خود را به کلمات آن استاد زینت بخشیده و هم استفاده این تحقیق را عام نموده باشد». از خانواده استاد فقید دکتر مهدی بیانی، خاصه مهندس آبان داد و سرکار خانم منیژه بیانی سپاسگزارم که نوشته مرحوم علامه محمد قزوینی را برای چاپ در اختیار من قرار دادند.

ن. م. کاشانی

کتاب

الأبنية عن حقایق الأدوية

تأليف ابو منصور موفّق الدین علی صرّوی در مفردات
طَبّ بتزئید حروف معجم از جلس مفردات ابن بیطار،
از شرح احوال مؤلف و تعیین عصر از علی التّحقیق
در هیچیک از مآخذی که بدست است هیچگونه اطلاعی
حاصل نشد، هینقدر از جمله دعائیة « حرسه الله »
که کاتب این نسخه در پشت اولین صفحه کتاب
بر نام مؤلف افزوده واضح میشود که مؤلف کتاب
در وقت با ناسخ آن معاصر بوده است، و چون تاریخ
استنساخ نسخه حاضره بتصریح کاتب در آخرین
صفحة آن در ماه شوال سنه ۲۴۷ چهار صد و چهل و
هفت بوده ~~است~~ پس ^{و ان} تحقیق است که مؤلف ~~کتاب~~
در تاریخ مزبور ^ن در حیات بوده است، ~~و~~
بنا بر این آنچه فلوگل^(۱) مؤلف فهرست نسخ
(۱) Gustav Flügel.

عربی و فارسی و ترکی کتابخانه دولتی وین (ج ۲ ص ۵۳۴) و
 بتبع او سایر مستشرقین متأخر ازو گفته اند که مؤلف
 معاصر منصور بن نوح سامانی (۳۵۰ - ۳۶۵)
 بوده بکلی باطل و بی اساس است، و ظاهراً
 مستشرقین مزبور فریب این عبارت مؤلف را در پیاده
 کتاب (ورق ۶ ب) که مؤلف در حق محدود خود ایراد
 نموده: «الأمیر المسدد المؤید المنصور ادام الله
 علوه» خورده اند و از لفظ المنصور توهم کرده اند
 که لابد مراد منصور بن نوح سامانی است، ولی از
 جمله دعائیه مذکور در فوق و نیز از اینکه «منصور»
 در نام پادشاه سامانی عالم است و بدون الف و
 لام است در صورتیکه «المنصور» در عبارت مؤلف مانند
 المسدد و المؤید همه از نعوت و القاب مدح است
 نه نام خاص او حفظ کرده اند، و هذا موضع المثل
 یا ایها المدعی فی العلم فلسفة حفظت شیئا وغابت عنک اشیاء

باری نسخه حاضره بخط اسدی طوسی شاعر
 معروف صاحب گرشاسب نامه و مؤلف لغات
 اسدی است و چنانکه گفتیم در ماه شوال سنه
 ۱۰۶۷ از استنساخ آن فارغ شده است، و خط
 آن نسخ بسیار خوش شبیه بکوفی است، و عدّه
 صفحات آن ۳۱۶ صفحه یا ۲۱۹ ورق است،
 و نسخه حاضره ظاهراً قدیمترین نسخه فارسی است
 که تا کنون باقی مانده و بدست ما رسیده است.
 بخرج وزارت حلیه معارف دولت علیّه
 ایران و باهتتام این ضعیف محمد بن عبد الوهاب
 قزوینی از روی نسخه منحصر بفرد کتابخانه دولتی وینه
 بعلامت A. F. 340 (فهرست فلوکلر ج ۲ ص
 ۵۳۶ - ۵۳۷) عکس برداشته شد، تحریراً فی سنه
 ابان سنه هزار و سیصد و ده هجری شمسی مطابق
 ۲۰ جمادی الآخره سنه ۱۳۵۰ هجری قمری، و کتبه محمد بن
 عبد الوهاب القزوینی عفی عنه.

نامه علامه محمد قزوینی به حسین علاء
در باره نوشتن مقدمه‌ای بر عکس نسخه
«الابنیه عن حقایق الأدویه»

پاریس

۲۶ آبان ۱۳۰۹

قربانت شوم، در عریضه‌ی اخیر خود که در ۳۱ شهریور حضور مبارک ارسال داشتم عرض نموده بودم که مشغول ترتیب دادن مقدمه‌ای برای کتاب الابنیه عن حقایق الادویه که قدیمترین نسخه خطی است که از کتب فارسی باقی مانده است و به خط اسدی شاعر و مورخه ۴۴۷ هجری است و به خط کوفی است می‌باشم. و اکنون مجدداً تصدیق می‌دهم که پس از صرف وقت زیاد در تفتیش و تفحص کتب متفرقه و مطالعه خود این کتاب از اول تا به آخر چون هیچ اطلاعاتی در خصوص مؤلف این کتاب زیاده بر آنچه مرحوم براون در تاریخ ادبیات ایران (از قول بعضی از مستشرقین مقدم بر او) نگاشته به دست نیاوردم و آنچه را نیز که آن مرحوم نگاشته و مابین مستشرقین معروف است موجب اطمینان قلب و وثوق کامل بدان نیافتم، چه مستشرقین در خصوص امور راجع به علوم و فنون شرق فوق‌العاده سریع‌الحکم اند لهذا فکر کردم که اگر داخل در تفصیل و جزئیات این مسئله بشوم و مشغول رد و ایراد و اعتراض و انتقاد گردم باز این فقره دو سه ماه دیگر طول خواهد کشید و بیش از حد فرستادن این کتاب که مدت‌هاست حاضر شده است به تعویق خواهد افتاد و اگر عین مسطورات مستشرقین سابق‌الذکر را ترجمه کرده - با وجود اینکه هیچ اطمینان به صحت آن ندارم - در اول کتاب الحاق نمایم این را نوعی از اضلال و اغراء به جهل و مخالف با وجدان خود یافتم لهذا برای اینکه بیش از این بدون جهت کتاب را معطل نکرده باشم مصمم شدم که فوراً هر دو نسخه آن را بدون هیچ مقدمه با همین پست ارسال حضور مبارک نمایم و از حضرت مستطاب اجل عالی خواهش کنم که از آقای میرزا عباس خان اقبال آشتیانی - دام اقباله العالی - تقاضا نمایید که یک مقدمه مختصری از روی مطالعه خود نسخه با اطلاعات ذی‌قیمتی که خودشان در این موضوع دارند برای این کتاب بنویسند و در اول آن الحاق نمایند و البته جناب معظم له در رد و قبول اقوال مستشرقین که بسته به اجتهاد شخصی خود ایشان است مختارند و خودم هم در این خصوص عریضه‌ای خدمت ایشان عرض کرده‌ام و مصمم شده‌ام که بعد از این نیز راجع به سایر نسخی که عکس آنها را خواهم برداشت همین کار را بکنم. یعنی آنها را به محض اینکه عکس و تجلیدشان حاضر شد فی‌الفور بدون معطلی ارسال طهران نمایم و از نوشتن مقدمه برای هریک از آنها صرف نظر نمایم، زیرا که اگرچه نوشتن مقدمه متضمن فوایدی است ولی تجربه بر بنده ثابت کرد که با این وسواسی که بنده در کارها دارم و با کثرت مشاغل فوق‌العاده که عمده آنها تصحیح و نشر جلد سوم جهانگشای جوینی است (که دولت علیّه در این خصوص به اهتمام و مساعی حضرت مستطاب اجل عالی وجه مساعدتی عطا نموده است) و با ملاحظه اینکه بنده به کلی و به کلی دست تنها هستم و حتی کارهای بسیار بسیار جزئی را خودم شخصاً باید متکفل شوم با این ملاحظات اگر بخواهم برای هریک از این نسخی که عکس خواهم برداشت مقدمه‌ای حاضر کنم و برای هر مقدمه مدتی مدید مشغول تفتیش و تفحص در کتب شوم و چند ماه برای هریک وقت صرف کنم حقیقه من اطمینان از عمر خودم ندارم و ابداً نمی‌خواهم پول دولت مدت طولانی پیش من بماند و ذمه من الی غیر النهایه مشغول این کار باشد لهذا چنانکه عرض کردم مصمم شدم که عکس‌های نسخ را بعد از این به محض اینکه از دست عکاس و صحاف بیرون آمد فوراً بدون هیچ مقدمه‌ای بفرستم و از وزارت جلیله معارف استدعا نمایم که از یکی از جوانان فاضل ایران مثل آقای اقبال،

✓ مأخذ: «اسناد و مکاتبات علامه محمد قزوینی درباره تهیه عکس از نسخه‌های خطی اروپا، ۱۲۹۹-۱۳۱۲ش». به کوشش علی بهرامیان، نادر مطلبی کاشانی. نامه بهارستان، س ۵ (۱۳۸۳)، دفتر ۱۰/۹: ۱۶۵.

معظم‌له یا آقای میرزا مجتبی مینوی تقاضا نمایند که مقدمه‌ای برای هریک از آنها بنویسند و در اول آنها الحاق نمایند تا این بنده را فرصتی برای اتمام کار جهانگشا به توفیق خدای تبارک و تعالی شاید پیدا شود و بتوانم از عهده این کار که بیش از ده سال از عمر خودم را صرف آن کرده‌ام و هنوز ناتمام مانده است بعون‌الله و حسن مشیت‌ه شاید برآیم.

تصدیع از حد گذشت، فوق‌العاده معذرت می‌خواهم و دوام سلامت و سعادت آن وجود محترم را از خداوند متعال خواهانم.

مخلص حقیقی صمیمی
محمد قزوینی

* * *

صورت وجوهی که اینجانب بکتابخانه وینه (اطریش) پرداخته‌ام بموجب قبض شماره ۶

فرانک	سانتیم	فرانک	سانتیم	
				۲۵ مرداد ۱۳۰۸ مطابق ۱۶ اوت ۱۹۲۹ (قبض شماره ۶)
۱۰۸۰۰		۸۱۰۳		از بابت سه دوره عکس متعارفی کلیشه کتاب الاینه عن حقایق الادویه نسخه منحصر بقرد کتابخانه وینه بخط اسدی طوسی شاعر معروف بعلامت «A. F. ۳۴۰» دارای ۴۳۸ صفحه: یکقلم و بدون بیان تفضیل جزئیات: ده هزار و هشتصد فرانک ولی ظاهراً از روی فرائشی که از سایر عکاسخانهها بدست است هر کلیشه شیشه را ۱۷۵۰ فرانک حساب نموده‌اند و هر ورق عکس را ۳ فرانک از قرار تفضیل ذیل ظاهراً: ۴۳۸ کلیشه شیشه فی ۱۷۵۰ فرانک: ۴۳۸ × ۱۷۵۰ = سه دوره عکس کتاب مزبور یعنی ۴۳۸ صفحه ۳ × = ۱۳۱۴ صفحه ۱۳۱۴ صفحه فی ۲ فرانک هر صفحه مخارج ارسال بسته‌های عکس مزبور از وینه پاریس جمع کل اقلام این صفحه: ده هزار هشتصد فرانک
		۲۶۲۸		
		۶۹		
۱۰۸۰۰		۱۰۸۰۰		

صورت وجوهی که اینجانب بمسیو لشور (Lechevr) صحاف ساکن پاریس شماره ۳ کوچه شامپو لیون پرداخته‌ام

مندرجاً بموجب قبوض شماره ۱۹ و ۲۰ و ۲۱ و ۲۲ از بابت تجلید ۷۹ جلد کتاب از قرار تفضیل ذیل:

فرانک	سانتیم	فرانک	سانتیم	
		۶۰۰		۲۹ فروردین ۱۳۰۹ مطابق ۱۸ آوریل ۱۹۳۰ (قبض شماره ۹)
		۹۰		از بابت تجلید شش جلد یعنی دو دوره از کتاب الاینه فی حقایق الادویه تجلید اعلی مذهب جلدی ۱۰۰ فرانک از بابت تجلید سه جلد یعنی یکدوره از همان کتاب تجلید وسط فی جلدی ۳۰ فرانک از بابت اجرت چسباندن ۱۳۱۴ ورقه عکس (یعنی سه دوره از کتاب مزبور هر دوره ۴۳۱ ورقه: ۴۳۸ × ۳ = ۱۳۱۴) روی کاغذ ته بندی علیحده فی ورقی ۵۰ سانتیم چند ورق کاغذ صیقلی در اول و آخر هر جلدی جمع کل اقلام قبض شماره ۱۹: هزار و سیصد و پنجاه و هفت فرانک
		۶۵۷		
		۱۰		
۱۳۵۷		۱۳۵۷		